A teljes mű a

http://mek.niif.hu/02600/02659/02659.pdf

linken található

- MEK honlapja -

Kolozsvár 1000 éve

A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai

Szerkesztette:

Dáné Tibor Kálmán

Egyed Ákos

Sipos Gábor

Wolf Rudolf

Erdélyi Erdélyi Múzeum-Egyesület

Magyar Közművelődési Egyesület

Kolozsvár 2001

Megjelent a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával

Felelős kiadó: Sipos Gábor

ISBN 973–8231–14–0

TARTALOM

Előszó

Csetri Elek: Kolozsvár népessége a középkortól a jelenkorig

Kiss András: Kolozsvár településrendszere a XVI. században: fertályok, tizedek

Pozsony Ferenc: Szászok és magyarok a XVI. század végi Kolozsvárt

Vekov Károly: A kolozsvári egyháziak humanista törekvései

Kovács András: Kolozsvár városképe a XVI–XVII. században

Kovács Kiss Gyöngy: Adatok a viselet szabályozásáról a XVI–XVII. századi Kolozsváron

Balázs Mihály: 1603. június 9.

Pap Ferenc: A kolozsvári harmincadjegyzék, a város közép- és újabb kori külkereskedelmének elsőrendű forrása

Jeney-Tóth Annamária: Adalékok a céhek és iparosok szerepéhez a XVII. századi Kolozsváron

Sipos Gábor: A kolozsvári református egyházközség a XVII. században

R. Várkonyi Ágnes: Kolozsvár az erdélyi fejedelemség utolsó évtizedeiben

Bíró Gyöngyi: A kolozsvári unitárius egyházközség könyvtára a XVI–XVIII. században

Magyari András: Kolozsvár a Rákóczi vezette felkelés idején

Egyed Emese: Színházi jellegű kultúra a XVIII. századi városban

Benkő Samu: Kolozsvár polgári intézményeinek kezdetei

D. Tóth Béla: A levéltáros Jakab Elek pályakezdő évei és az első magyar iratkezelési utasítás

Egyed Ákos: Kőváry László – a városépítő polgár

Kötő József: A Bánk bán és Kolozsvár

Pölöskei Ferenc: Kolozsvár a századfordulón

Sas Péter: A római katolikus egyház hatása a város építészetére

Gaal György: Kolozsvár a magyar szépirodalomban

Balogh Ferenc: A kolozsvári Fő tér újkori arculatának kialakulása. Az együttes városképi értékeinek kibontakozása

Benkő András: Kolozsvár magyar kóruskultúrájának kialakulása és fejlődése a XIX. és a XX. század első felében

Dávid Gyula: Miképpen lett Kolozsvár újra Erdély szellemi fővárosa 1918 után?

Csucsuja István: Kolozsvár 1944 őszén

Nagy Mihály Zoltán: Kolozsvár az észak-erdélyi szovjet katonai közigazgatás időszakában 1944. október–1945. március

Vincze Gábor: A kolozsvári magyar konzulátus – mint az 1945 utáni magyar–román államközi kapcsolatok egyik neuralgikus kérdése

Pillich László: Kolozsvári Hóstátok – kolozsvári hóstátiak

Wanek Ferenc: Bolyai Tudományegyetem: a földtanoktatás története

Gaal György: Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban

Rövidítésjegyzék

Társaság és a jegyzőkönyv ezzel a jelszóval kezdődik: „Virrad, haladjunk előre.” Az Unitárius Kollégiumban a kezdeti újságolvasás után az 1833–34-es iskolai évben „minden jóravaló diák” részvételével létrejött az egyik legjelentősebb erdélyi diákszervezkedés, melynek *Remény* című lapja Kriza János és Szentiváni Mihály költészete révén a magyar irodalomtörténetben is előkelő helyet foglal el. A királyi Katolikus Lyceum diákjai sem maradtak ki a szervezkedésből. Az 1834-es véres kimenetelű diákzavargásban részt vesznek ennek az iskolának a diákjai is és a nevelés kérdéseivel sokat foglalkozó (óvodaalapító) Csáky Rozália azt írja Jósika Samunak, hogy Kolozsvárt „a szerencsétlenségtől” (az első reformországgyűlés teremtette közhangulatról van szó) úgy lehet a legjobban megmenteni, ha a református diákokat Nagyenyedre, az unitáriusokat Tordára, a katolikusokat Besztercére telepítik, az iskolaépületeket pedig átalakítják kaszárnyáknak.

A piaristák vezette Lyceumban sok román diák tanult. Ők is szervezkedtek. Az egyik kezdeményező, Nicolae Popea írja, hogy az 1848 előtti évtizedek a kolozsvári román tanulóifjúság aranykorának bizonyultak, mert „számukat és kvalitásaikat” tekintve sem korábban, sem később, annyi román tehetség egybe nem gyűlt sehol, mint akkoriban a Farkas utcai katolikus tanintézetben. Ott voltak az eljövendő román nemzeti mozgalom olyan vezetői, mint Avram Iancu, Papiu Ilarian. Rendszeresen tartottak szépirodalmi alkotásokat (főleg verseket) bemutató és történelmi kérdéseket feszegető összejöveteleket. *Zorile* címmel kéziratos hetilapot szerkesztettek. (Ştefan Pascu és köre a Ceauşescu-féle nacionalista őrjöngés évadján időszerűnek vélte, hogy márványtáblán hirdesse e diákszervezetnek a jelentőségét, persze mélyen hallgattak arról, hogy az iskolának, melynek falára az emléktáblát felaggatták, volt valamelyes köze olyan magyar személyiségekhez is, mint Báthory István, Mikes Kelemen vagy Jósika Miklós.)

6. A kolozsvári diákszervezkedések résztvevői lettek a leghevesebb szorgalmazói és munkás tagjai a társas érintkezés új intézményeinek. Teljesítményénél fogva a *kaszinó* ezek közül a legkiemelkedőbb. Itt is Bölöni Farkas Sándor a kezdeményező és a fáradhatatlan szervező. Ő és a hozzá szegődött értelmiségiek nem könnyű szórakozóhelyet hoztak létre, hanem a kulturális nevelő munkának és az ismeretterjesztésnek teremtettek otthont. A kaszinó alapítása arról tanúskodik, hogy a kolozsváriak általában a „szervezéstudományt” Széchenyi Istvántól tanulták.

7. Az emberfő kiművelése mellett a reformkor nagyjai nem győzték hangsúlyozni a *testedzés* jelentőségét. A vadászat lovon és gyalog, a vívás, a lovaglás, sőt a távgyaloglás nevelő erejéről szép gondolatokat vet papírra Wesselényi Miklós, Kendeffy Ádám, Újfalvi Sándor és Bölöni Farkas Sándor. Valamennyien meg voltak győződve az edzett test lelkierőt duzzasztó hatásáról. Vívóegyesület is alakult Kolozsváron. A vézna testalkatú Bölöni Farkas Sándor az „öklözés”, azaz a bokszolás szabályait bemutató képeskönyvecskét hoz magával Amerikából és elképzelései voltak e sportág erdélyi elterjesztéséről.

8. Kolozsvár hagyományos fészke volt a *zenekultúrá*nak. Mivel erről e mostani rendezvényen Benkő András tanár úr előadást tart, csak a korszak nagy fiának, a Kolozsvárt is tanuló, itt színpadra lépő és innen nősült Bolyai Farkasnak a vélekedését idézem, aki a zenében lelte meg az egyetemesnek és a nemzetinek bensőséges találkozását: „Muzsika (zenészet) a szív szószolója – a belső világ nyelve, ahol a külsőnek minden nemzeti szótárjai elfogynak –, s ez egyedül minden nemzet érzékeny lelkeinek köznyelve.”

9. S ha már Bolyai Farkast idéztem, hadd említsem meg, hogy amikor a Kolozsváron nevelősködő és itt folyóiratot szerkesztő Döbrentei Gábor fel akarván támasztani az Aranka György-féle Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot, levélben kér arra vonatkozó javaslatokat, hogy a megújuló tudományos társaság mit írjon zászlajára, a marosvásárhelyi matematika professzortól azt a választ kapta, hogy fel kell tárni Erdély *elmúlt*, *jelenvaló* és *el-*

Benkő András
Kolozsvár magyar kóruskultúrájának kialakulása és fejlődése a XIX. és a XX. század első felében

Nagy István emlékének

Előzmények

Köztük tartjuk számon azokat a csoportos (egyszólamú) énekléseket, melyek általában az egyházi gyakorlatban kaptak szerepet. Ilyen volt a reszponzoriális éneklés a római katolikus egyházban és református iskolákban a diákok éneklése a rector vezetésével temetéseken és más alkalmakkor.[678]

A feljegyzések másik csoportja kimondottan többszólamú éneklésre vonatkozik. 1755-ben a kalotaszegi Bikalon Nagy Mihály harmoniae praeses vezeti a kolozsvári református kollégium diákjait, akik Vitéz György temetésén énekeltek.[679]

Nagy Mihály már 1753-ban, székelyudvarhelyi harmoniae praesesként dolgozott fel négyszólamra egyházi énekeket[680], Nagy Ferenc egy 1843-ban kelt jelentésében hivatkozik arra, hogy Kolozsvárt a harmóniát elég nagy szorgalommal tanulják a diákok. Harmonista diákot, kórust a kolozsvári kollégium kapcsán még 1859-ben is említenek.[681]

A XIX. század közepétől a diákénekkarok szerepe fokozatosan csökkent, előtérbe léptek a német mintára szervezett férfikarok.

Az első világháború végéig

1840-ben Havi Mihály, a színház igazgatója férfikart alakított. Tagjait a színház kórusából toborozta és a repertórium is elsősorban színházi anyagból került ki.[682]

1846-ban Kolozsvári Férfikar alakult, melyet *Kolozsvári Népdalnok Társaság*nak is neveztek. A színtársulat fő ereje a 12 tagú, négyszólamú férfikar volt. Külföldön is szép sikerrel szerepeltek. Akkori értelemben vett népdalokat, operarészleteket énekeltek. Felléptek Pécsen, a pesti Nemzeti Színházban. Példájukat más társulat is követte.[683]

---

[678] Szabolcsi Bence: *A magyar zene évszázadai*. II. Bp. 1961. 21.

[679] Uo. 13

[680] Uo. 23. Vö. még Szabó T. Attila: *Újabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink könyvészetéhez.* EM XLVI. 51–59. és ETF 123.

[681] Szabolcsi Bence: *i. m.* 30.

[682] Ábrányi Kornél: *A magyar zene a l9. században*. Bp. 1900. 149–150.

[683] Legány Dezső: *A zene alakváltásai a kiegyezés első szakaszában*. Magyar Zene 1982. 2. rész, 1. sz. 103.

1862-ben alakult meg a *Kolozsvári Kereskedelmi Ifjak Dalárdája*, melyet Stöger Béla, a színház operarészlegének karmestere vezetett. A kórus a karmester lakásán gyakorolt, esténként a sétatéri tó partján énekelt a népes hallgatóság örömére.[684]

1867-ben, mintegy a *Kereskedelmi Ifjak Dalárdájá*nak folytatásaként jött létre a *Kolozsvári Dalkör*. Karnagya szintén Stöger Béla lett. A dalárda 1868-ban tiszteletbeli tagjává választotta Mosonyi Mihályt, Erkel Ferencet, Ábrányi Kornélt, Ruzitska Györgyöt, a helybeli Zenekonzervatórium igazgatóját, 1872-ben pedig gróf Eszterházy Kálmánnak, az énekkar elnökének javaslatára, Liszt Ferencet. E megtisztelő gesztusra Erkel Ferenc levélben válaszolt: „Felejthetetlen emlékek kötnek engem Kolozsvárhoz, ahol nem csak első alapját vetettem meg szerény ismereteimnek, de megkönnyített, szerencsésebb haladásomat is nagy részben ottani legbensőbb barátaim szíves részvételének, szakadatlan buzdításának köszönhetem."[685]

1907-ben a dalkör emlékiratot adott ki az *Erdélyrészi Dalosegyesületek Szövetségé*nek megalapítására.[686] A *Kolozsvári Dalkör* bekapcsolódott az Országos Daláregyesület munkálataiba, részt vett versenyein (1868-ban Debrecenben a bíráló bizottság dicséretét érdemelte ki, 1869-ben Pesten „kitüntetett elismerést" szerzett, 1876-ban Szegeden pedig első díjat). Ábrányi Kornél az arany- és ezüstserleges együttesek között tartotta számon. Karmesterei közül a már említett Stöger Béla mellett Fischer Benőt (1868), Hahn Mártont ismerjük (1870–1877) – a szegedi első díj az ő munkájának eredménye. Őt követte Oberti Bárdos János, a Zenekonzervatórium igazgatója s egyben a Színház opera részlegének karmestere – 1906-ig. Egy éven át Farkas Ödön is vezette az énekkart (1907–1908), majd 1908-tól 1921-ig Zsigmond Ferenc, a tanítóképző ének- és zenetanára. Repertoárjuk kedvelt darabjai közé tartozott Erkel, Szabados Béla, Szőllősy Attila, Felix Mendelssohn néhány műve.

Az első világháború után nem tudott megfelelő modus vivendit találni, s úgy látszik beszüntette tevékenységét. A negyvenes évek elején kísérletet tettek újjászervezésére, felújítására, de nem sok sikerrel. 1891-ben említés történik a *Kolozsvári Polgári Dalkör*ről, az elnevezés ugyanazt az énekkart jelenti.[687]

1869-ben tűnik fel újabb énekkar Kolozsvárt, nevezetesen, a *Hilária.*[688] Fontosságára abból következtetünk, hogy Thern Károly három, Zimay László, Huber Károly egy-egy kórusművet ajánlott az együttesnek.[689] Kolozsvár társadalmában is tekintélynek örvendett: elnöke, dr. Hintz György egyben a Zenekonzervatórium vezetőségének is tagja volt.

Kolozsvárt az Országos Magyar Daláregyesület több dalosversenyt rendezett, kettőt már a múlt században (1876, 1880).[690] Harmadikra a XX. század első évtizedében került (190?) sor.

---

[684] Lakatos István: *A Kolozsvári Dalkör tiszteletbeli tagjai Mosonyi, Erkel, Ábrányi, Ruzitska és Liszt*. In*: Magyar zenetörténeti tanulmányok Mosonyi Mihály – Bartók Béla emlékére*. Szerk. Bónis Ferenc. Bp. 1973. 79.

[685] Lakatos István*: i. m.* 81.

[686] *Erdélyrészi Dalosegyesületek Szövetségének Alapszabályai.* Kv. 1908.

[687] *Feltámadt a Kolozsvári Dalkör*. Keleti Újság 1941. jún. 10.; Ellenzék 1941. jún. 10.

[688] Nagy Dezső: *A magyarországi dalosmozgalom 100 éve (1863–1963*). Bp. 1965. (2608. sz.)

[689] Bartalus István–Gyertyánffy István: *Négyesdalok Zsebkönyve. Férfikarok antológiai gyűjteménye*. Bp. 105–106, 114–116, 280–282. Vö. Ellenzék 1927. okt. 9., márc. 20., 1929. jan.22., márc. 27., 1930. ápr. 9., ill. Barna Iván: *Éneklő nyomdászok*. Utunk 1956. 38 sz., valamint Benkő András*: A kolozsvári Gutenberg Énekkar életéből*. Művelődés 1971. 5 sz.

[690] Ábrányi Kornél: *i. m.* 330.

Negyediket Székelyudvarhelyre tervezték, közbejött akadályok miatt utóbb ez is Kolozsvárt került volna megrendezésre, 1914-ben, de a világháború kitörése megakadályozta.

A szegedi verseny után (1876) kedvezőtlenül alakult politikai, társadalmi és művészeti viszonyok között válságba jutott a Daláregyesület. Szász Domokos akkori kolozsvári esperes, később Erdély református püspöke és a főrendiház tagja széles körű magánlevelezéssel mozdította ki holtpontjáról a versenyek ügyét. Az 1880-as kolozsvári verseny megszervezésébe bevonta Simon Eleket, a város polgármesterét és gróf Eszterházy Kálmán főispánt. A város az első díj mellett 1000 forinttal támogatta az országos verseny ügyét és rendelkezésre bocsátotta a nyári színkört. A verseny eredményesen zajlott le: az első díjat a debreceni, a másodikat a szegedi énekkar nyerte. A pécsi dalárdával szemben a *Kolozsvári Dalkör* kevés szótöbbséggel maradt le.[691] A verseny szervezésében, lebonyolításában szép példával jártak elöl a kolozsvári férfikarok.

1872-ben alakult Kolozsvár egyik legjobb énekkara, a kolozsvári *Iparos Egylet Dalköre.* Ötvenéves fennállásakor figyelemre méltó jubiláris műsorral léptek fel (*Erkel-nyitány* zenekarral, Rezik: *Jelige*, Rezik-férfikari: *Lennék én folyóvíz*, Mendelssohn: *42. zsoltár*, Liszt: *Fényt, több fényt*, rézfúvókkal, *Erkel-nyitány*, zenekarral). Karmesterei közül megemlíthető Gunesch Károly, Iszlai Márton, Pap Márton, Halász József, Oberti Bárdos János, Kárpáti Emil, Zsigmond Ferenc, Rezik Károly. A két világháború között hangversenyt rendeztek a csíkszenttamási árvízkárosultak felsegélyezésére (1929). Közben 1923-ban létrehozták az egyesület női karát (28 tag, a 43 férfival szemben), 1929-ben megszervezték magyarországi turnéjukat, de eljutottak Brassóba és Bukarestbe is.[692] A Dalosszövetség énekkarai közül a művészeti csoport szintjéig emelkedett Zsizsmann Rezső irányításával (1935, 1938), így néha versenyen kívül is szerepelt a Dalosszövetség díszhangversenyein.

1872-ben jött létre, szintén Tóth Tamás buzgólkodása révén a *Gutenberg-énekkar* is, mely főleg a két világháború között játszott élénk szerepet a munkás művelődésben.

A kolozsvári földészek (hóstátiak) közül a hídelviek alakítottak először énekkart, a kor szokása szerint férfikart, 1882-ben. Szervezője Tóth Tamás alsóvárosi kántor-karmester volt.[693] Alakulásától kezdve 1928-ig a karmester járandóságát az egyház – pontosabban a hídelvi parókia – folyósította, így díszelnöke a mindenkori parókus lelkipásztor volt. Alapszabályukat 1904-ben hagyta jóvá a belügyminisztérium. A tagok létszáma 30 és 40 között váltakozott. Egyházi énekkar lévén, templomban, temetéseken, templomszenteléskor stb. szerepeltek (Kolozsmonostor 1937, Alsóváros 1953, Irisz, Kerekdomb 1935, Fejérd 1956). A kolozsvári földész énekkarokkal több alkalommal rendeztek ünnepélyt, közösen ünnepelték meg az 51. gyalogezred emlékművének felállítását. Repertoárjukon Beethoven, Delly Szabó Géza, Lányi Ernő, Sztojanovits Jenő, Szügyi József, Veress Gábor és mások művei szerepeltek, de Máthé Ákos vezetésével Kodály-mű előadására is vállalkoztak (*Kit kéne elvenni*), úgyszintén megszólaltattak Liszt-kórust is (*A lelkesedés dala*). Megünnepelték fontosabb évfordulóikat (1932, 1942, 1957, 1982). A jubilálókat többek között László Dezső esperes és Vásárhelyi János püspök köszöntötte. Karmesterei közül a már említett Tóth Tamás, Kovács János és Máthé Ákos mellett Szántó Béláról, Gerzon Béláról, Imreh Zsigmondról tudunk. Az utóbbi években Sógor Sándorné Rigó Magda vezeti az énekkart,

---

[691] Uo. 426, 452.

[692] Czízhegyi Sándor (összeállította): *A Kolozsvári Iparos Egylet Dalkör Emlékkönyve. 1872–1923*. Kv. 1923.

[693] Az énekkar körpecsétje szerint először a „földmivelő” elnevezést használták, később tértek át a „földész” elnevezés használatára.

mely különben jelenleg vegyes karként működik.[694] A hatodik dalosszövetségi országos versenyen Máthé Ákos irányításával díjat nyertek, hasonlóképpen több kerületi versenyen, (pl. Nagyenyeden 1932, Szamosújváron 1933, Bánffyhunyadon 1934, Désen 1936).

Néhány év múlva, 1886-ban Tóth Tamás megalapította a *Magyar és Honvéd utcai Református Földész Énekkar*t. A vezetést csakhamar átadta Nagy Kálmán alsóvárosi igazgatónak, aki nagyon hűségesen kitartott e földész énekkar mellett nyugdíjazásáig. Tőle Deák Sándor, a nagyenyedi tanítóképzőben végzett fiatal karmester vette át az irányítást, s vezette az énekkart a második világháborúig, amikor katonai szolgálatra hívták be. A Romániai Magyar Dalosszövetség versenyein több alkalommal is szerepeltek, díjaikat Nagy Kálmán irányításának köszönhették. 1935-ben a *Kolozsvári Földészek Bethlen Gábor Dalköre* nevet vették fel. Vendégdalárdák közreműködésével ünnepelték meg félszázados fennállásukat, az ünneplőket Vásárhelyi János püspökhelyettes köszöntette, s a kolozsvári dalárdák ünnepi számokat adtak elő tiszteletükre (1936). Volt olyan eset is, amikor mindkét nagyutcának külön-külön énekkara volt (1928).[695] Negyvenedik évfordulójukon Makkai Sándor püspökhelyettes prédikált, Vásárhelyi János esperes a jubiláló dalárda elnöke volt. Ma továbbra is férfikarként működik, a liedertafel-hagyományok ápolásával, Radovics József vezetésével.[696]

1897-ben, Brassai Sámuel temetésén leány-kamarakórus énekelt Iszlai Márton vezetésével; a sírnál pedig a Kolozsvári (Polgári) Dalkör búcsúzott a város nagy fiától.[697]

1900-ban Borsay Samu irányította a 60 tagú *Kolozsvári Protestáns Női Kar*t. Ugyanebben az időben említés történik az *Egyetemi Dalegylet*ről, a *Vasúti Olvasó- és Dalkör*ről. Utóbbiból alakult a *MÁV Összhang-énekkar*. Futólag szó esik a *Mária-énekkar*ról is (1901).

1911-ben alakult újabb énekkar Kolozsvárt, a *Szent Imre Dalkör*, mely az azonos nevet viselő egyesület énekkara volt. A háborús évek háttérbe szorították az énekkari tevékenységet (volt példa arra is, a kórustagokból mindössze heten maradtak itthon). A *Szent Imre Dalkör* monostori tagokból tevődött össze, 1936-ban szép ünnepélyt rendezett, melyről *A Hírnök* emlékezett meg.[698]

A két világháború között

E szakasznak első évtizedét a *Romániai Magyar Dalosszövetség* tevékenysége jellemezte. Maga a szövetség 1921. szeptember 13-án alakult Brassóban, de a következő évtől a székhely átkerült Kolozsvárra és a vezetőség innen irányította a kórusok tevékenységét. Megfogalmazták alapszabályaikat. Célkitűzései megvalósítására különböző versenyeket szervezett (országos, kerületi), hat országos verseny lebonyolítására vállalkozott (Kolozsvár – 1923, Marosvásárhely – 1925, Segesvár – 1928, Kolozsvár – 1931, Marosvásárhely – 1935 és ismét Kolozsvár – 1938). Kerületi versenyekre került sor többek között Bánffyhunyadon, Désen, Tordán, Nagyenyeden, Szatmáron, Dicsőszentmártonban. A Dalosszövetség bekapcsolódott a segesvári Petőfi-ünnepségek megrendezésébe. Tárcza Bertalan kollégiumi

---

[694] Tárcza Bertalan: *A Kolozsvári Hídelvei Földész énekkar*. Keleti Újság, 1932. máj. 22. Valamint Benkő András: *A Kolozsvár-Hídelvei Földész Énekkar*. Művelődés 1994. 12. sz. 20–22.

[695] Magyar Dal 1928. 10–12. sz. l0–11.

[696] Uo.

[697] Keresztény Magvető 1897. 189.

[698] A Hirnök 1936. 126.

ének- és zenetanár jó szervezőnek bizonyult. A felnőttek versenyei mellett ifjúságiakat is rendezett (Kolozsvár, Marosvásárhely). Az énekkarok tájékoztatására zenei lapot indított *Magyar Dal* címen (1922–1936.) Három éven át *Dalosnaptár*t jelentetett meg (1929–1931). Amikor a cenzúra megakadályozta a folyóirat megjelentetését, *Értesítő*vel fordult az énekkarokhoz, a kórustagokhoz.

Az énekkari munka fellendítésére, a karvezetők szakismereteinek gyarapítására tanfolyamokat állított be, 1927-től kezdve. Ezeken Domokos Pál Péter, Gokler Antal, Nemes Elemér, Rezik Károly, Szeghő Ferenc, Tárcza Bertalan, Veress Gábor, Zsizsmann Rezső adott elő, a zenei tárgyak egy csoportját a felsőfokú oktatás keretéből válogatták, így tehát továbbképzésre is nyújtottak lehetőséget.

A Dalosszövetség 30 taggal indult, tevékenységének végére a létszám tízszeresére emelkedett. Fontos eredményei közé számított a hágai dalosversenyen való részvétel. A *Temesvári Dalárda* vállalkozott a feladatra és igen becsületesen felelt meg: első helyezést ért el Szeghő Ferenc vezetésével (1928). A Dalosszövetség gondoskodott a tagok kottaellátásáról. A kottaanyag az évtized elején a liedertafel vagy azzal rokon anyagból került ki, mindössze a hatodik versenyre kitűzött művek között jelent meg Ádám Jenő (*Pásztortűznél*), Harmat Artúr (*Dalegyveleg*), Kodály Zoltán (*Székely keserves*, *Jézus és a kufárok, Huszt*), Bárdos Lajos (*Réten, réten*), Liszt Ferenc (*Fényt, több fényt*) mű.

Az 1940-es évek végén döntő fordulat állott be a Dalosszövetség életében: az 1947 novemberére egybehívott közgyűlés elmaradt, 1948 februárjában viszont sor került az új vezetőség megválasztására. Elnök Nagy István, a Zene- és Színművészeti Főiskola igazgatója lett, aki a modern magyar zene szellemében irányította a szövetséget. Többek között bekapcsolódott a Petőfi Alap gyűjtéseibe, megkezdte az igazi népdal forrásait hasznosító zeneművek népszerűsítését, a háború idején megszűnt énekkarokat igyekezett újjászervezni, s újakat is alapítani. Új szellemben készítettek fel csaknem száz karmestert. S mindenekfelett felvette a *Bartók Béla Dalosszövetség* elnevezést.

1948-ban elkezdődött a Magyar Népi Szövetség s több magyar intézmény felszámolása, átszervezése; az énekkarok mint népi, üzemi, szakszervezeti, illetőleg művelődési házak keretében működő kórusok tevékenykednek.

Az énekkarok másik csoportja a Dalosszövetségen kívül végezte munkáját. Ezek közül való elsősorban a Szent Mihály-templom együttese, mely Zsizsmann Rezső vezetésével európai szintre emelkedett. Sorra mutatta be az egyetemes zeneirodalom értékeit, Mozart *Koronázási misé*jét (1929), Händel *Messiás*át (1930), Allegri *Misereré*jét (1930), Liszt *Esztergomi misé*jét (1931), Mozart *Rekviem*jét (1931), Palestrina *Dies sanctificatus*át (1931), Haydn *Teremtés*ét (1932), Pergolesi *Stabat Mater*ét (1936).[699] Zsizsmann emellett vezette a *Kolozsvári Iparos Egylet Dalkör*ét a Dalosszövetség országos versenyein (1931, 1935, 1938).

1920-ban jött létre a *Kolozsvári Törekvés Dalkör*, melyet Rezik Károly, utána pedig Kárpáti Emil vezetett. A férfikar jelentkezett a második országos dalosversenyre, egyelőre díjat nem nyert, de 1931-ben harmadik díjas lett, később pedig – mind 1935-ben, mind 1938-ban – első díjat ítélt munkásságáért a bíráló bizottság. A huszas években sokszor olvashattunk ünnepségeiről, kiszállásairól (Gyalu, Szamosújvár, Tordaszentlászló, Szucság).

1928-ban lépett színre a *Lyra* elnevezésű Dalkör, mely a régi *MÁV Összhang* férfikari csoportjából jött létre, s a szamosújvári kerületi versenyen, 1933-ban a csoport első díját

---

[699] Tárcza Bertalan: *A Kolozsvári Törekvés Dalegylet zászlószentelése és 10 éves jubileuma.* Magyar Dal 1930. 11–12. sz. 13–14., valamint Csipkés Ilona: *Kolozsvár (...) zenei élete*. Kv. 1943. 26–27.

nyerte el. Karnagyuk Szántó Béla volt, később Péterfy István és Rezik Károly vette át vezetését.[700]

Többféle elnevezéssel találkozunk a székelyek énekkarának esetében (*Székely Dalegylet* – a kolozsvári országos dalosversenyen, 1923, *Székely Dalárda,* 1931, *A Székelyek Kolozsvári Társaságának Hargita Dalköre,* 1930, *Székely Énekkar,* 1946).

Többszörös kísérletezés után (Nagy Gerő, Tárcza Bertalan, Delly Szabó Géza) 1936-ban Benedek Kálmán (1912–1993) vette át az ének és zene tanítását a Református Teológián. Első teendői egyikének tekintette a férfikar megszervezését és hamarosan országos hírű bemutatókat rendezett és hangversenykörutat tett. E hangversenyek előtt László Dezső, a Kerületi Lelkészértekezlet titkára, később a belvárosi egyházközség lelkipásztora, majd esperes, illetőleg országgyűlési képviselő tartotta a bevezetőt.[701] Az énekkar műsorán Kodály művek hangzottak el (*Akik mindig elkésnek*, *Esti Dal, Karádi nóták*, *Huszt, Norvég leányok*). Benedek Kálmán bemutatta Vikár Sándor *Hozsánna* és a Berzsenyi szövegére írt Viski János kórusművet, a *Fohászkodás*t is. Megszólaltatott Bárdos Lajos, Ádám Jenő alkotásokat. Ezt a munkát folytatja Benedek Kálmánhoz méltó színvonalon utódja, Kovács László Attila, beleértve a Kodály-hagyományok ápolását is (*A 121. genfi zsoltár*). Szerepelt Budapesten, Debrecenben, Szabadkán, Szegeden, és Kolozsvárt elvállalta az *Egyetemi Énekkar* irányítását is.[702]

1927-ben alakult meg a *Kolozsvár-Monostori Református Énekkar*. Ezt Lőrinczi Ferenc igazgató-tanító irányította, majd amikor más elfoglaltsága (tankönyvírás) nem tette lehetővé az irányítást, az énekkart átengedte Demjén Miklós kollégájának. A Dalosszövetség három versenyén megjelentek, kettőn díjat nyertek (1925, 1932).

A második világháború végéig létrejött még néhány énekkar, ezek azonban a háborús évek miatt nem voltak hosszú éltűek.

A húszas évek végén alakult az *Orpheus-dalárda*, melyet tevékenységének elején Bródy Miklós irányított. Néhány éven belül kiegészült címe, tevékenysége.[703]

1935-ben olvasunk arról, hogy a Báthory–Apor Szeminárium énekkart alapított, s ezt Domokos Pál Péter vezette. Templomi szolgálatait a kegyesrendieknél végezte, de szerepelt Kodály *Berzsenyi-kánon*jával a Magyar Színházban is (kihasználva a térhatást). A Brassói Katolikus Nagygyűlésen Kodály *Jézus és a kufárok* című kórusművét szólaltatták meg (1937).

Időnként a *Zenekonzervatórium énekkara* is bekapcsolódott a Dalosszövetség munkájába (1925-ben például Rezik Károly vegyes és női karral jelentkezett a második versenyre). Rezik mellett/után mások is irányították ezt az együttest. Az 1933-as Kodály-ünnepségen például Mihályfy Irén vezényelt (Kodály: *Isten kovácsa, Tavasz, A süket sógor*). Valamivel később, utolsó hangversenyén Zsizsmann állt az énekkar élén (Kodály: *Pünkösdölő*, 1941), Sigmond Lajos is vezényelte az együttest (Kodály: *Öregek*, 1919, 1941).

A két világháború közötti időből Csipkés Ilona tíznél több működő kolozsvári felnőtt énekkart tart nyilván:

Törekvés Dalegylet, karnagy Kárpáti Emil,

---

[700] Berey Géza – Váradi Aladár: *Erdélyi Monográfia*. Satu Mare. é. n. 281.

[701] Benkő András: *Benedek Kálmán két énekkara*. Helikon 1993. 45. sz. 11.

[702] Csipkés Ilona: *i. m*. 26–27.

[703] Tárcza Bertalan: *Csizmadia Dalkör*. Magyar Dal 1928. 10–12. sz. 11–12.

Iparos Egylet Dalköre, karnagy Zsizsmann Rezső,

Magyar Dalkör, karnagy Rezik Károly, *Magyar Művészi Dalárda* címen is szerepel (1930),

Líra Dalkör, karnagy Szántó Béla,

Hídelvei Bethlen Gábor Dalkör, karnagy Adorjáni Dezső,

Református Földészek Bocskai Dalköre, karnagy Deák Sándor,

Acélhang Dal- és Zeneegylet, karnagy Rezik Károly,

Református Földészek Bethlen Dalköre, karnagy Nagy Kálmán,

Hídelvei Református Földészek Dalköre, karnagy Máthé Ákos,

Hídelvei Zwingli Dalkör, karnagy Adorjáni Dezső,

Monostori Református Egyházi Dalkör, karnagy Lőrinczi Dezső (helyesen: Lőrinczi Ferenc),

Monostori Szent József Énekkar, karnagy Szántó Béla,

Bástya Sport- és Dalegylet, karnagy Kárpáti Emil.

A kolozsvári *Csizmadia Dalkör*, melyet egy időben Nagy Kálmán, majd Lőrinczi Ferenc vezetett.[704]

A mukásdalárdák egyike volt a fennebb már említett *Gutenberg*. A XIX. század folyamán említés történik róla, aztán hosszabb időn át nincs nyoma a krónikákban. A húszas évektől, pontosabban, csak a 1922-től kezdve jelenik meg ismét a színen. Ettől az időtől fogva Delly Szabó Géza vezeti a zeneegyesület magyar kórusát, Golumba Sava pedig a román nyelvűt. Különösen élénk a tevékenysége 1927 és 1930 között, de még 1956-ban is énekeltek új körülmények között; 1927-ben például Beethoven-ünnepséget rendeztek.

A sajtó beszámol munkásénekkarok, pontosabban: szakszervezeti énekkarok versenyéről, tevékenységéről is. Létrehozták a *Romániai Munkás Dalosszövetség*et, mely országos versenyt is szervezett szűkebb körben. Ilyen volt például az 1936-os kolozsvári Építészek országos kolozsvári versenye.[705]

Szokássá vált énekkarok együttes szereplése, főleg ünnepélyes alkalmakkor. Ilyen megnyilvánulásokat korábban is említettünk. A harmincas évek végéről két ilyen együttes fellépést kell kiemelnünk. Egyik a római katolikus kolozs-szolnok-dobokai elemi iskolai énekkaroké. Másik a református kollégiumoké, melyben a kolozsvári intézményekhez a negyventagú nagyenyedi tanítóképzős fiú vegyes kar is társult, ez utóbbi Szabó Géza vezetésével, és nem kevesebb, mint négyszer tapsolták vissza (Kodály: *Horatii Carmen* – Szabédi László fordításában, *Ég a gyertya ég*, Bartók: *Jószágigéző, Héjja, héjja, karéjhéjja*). A bevezető előadást Vásárhelyi János püspök tartotta.

1939 márciusában a kolozsvári főiskolások Bartók–Kodály-hangversenyt rendeztek. Fellépett a Báthory–Apor Szeminárium (Domokos Pál Péter), a Református Teológia (Benedek Kálmán), az Egyetemi Énekkar (Benedek Kálmán), az Unitárius Teológia énekkara (Ütő Lajos), az összkart, a *Jézus és a kufárok*at, közös kórusként Domokos Pál Péter vezényelte.

---

[704] T. B.: *A Kolozsvári Csizmadia Dalkör*. Magyar Dal 1928. 10–12. sz. 11–12. (Vö. a Solidaritatea Énekkarról írottakkal.)

[705] Benkő András: A *Dalosszövetség történetéhez*. A Hét 1971. 19. sz.13.; Uő*: A kolozsvári Gutenberg Énekkar életéből.* Művelődés 1971. 5 sz. 45., valamint az építészek országos versenyével kapcsolatban A Hét 1971. 19. sz. 13.

E szakasz végén kezdődik Nagy István kolozsvári karmesteri tevékenysége. 1941-ben érkezett a kolozsvári Állami Tanítóképzőbe ének- és zenetanárnak. Első dolga volt megszervezni az intézet férfikarát, mellyel bemutatkozott az iskola ünnepélyén és a májusi kirándulás alkalmával pedig a Budai Tanítóképzőben (Bartók: *Bolyongás, Huszárnóta*). Ugyanabban az évben (az új tanévben) kiegészítette a férfikart 60 tagúvá. Majdnem ezzel egy időben megszervezte a helybeli tanítónőképző bevonásával a tanítóképző(k) 150 tagú vegyes karát, melyet hamarosan országos hírnévre emelt. Valamivel később a *Kolozsvári Tanítók Énekkar*át (1942), valamint a kolozsvári *Schola Cantorum*ot a római katolikus teológia hallgatóiból. Ez utóbbiakkal nem szerepelt nyilvános hangversenyen, viszont intenzíven dolgozott a tanítóképzős vegyes karral, mely már 1941-ben bemutatkozott a Vöröskereszt-ünnepségen és attól kezdve sorra vette Kodály jelentős vegyes kari alkotásait (*Székely keserves, Akik mindig elkésnek, Jézus és a kufárok, Ének Szent István királyhoz* – hatszólamú változat, *Norvég leányok, Öregek, Mátrai képek, Molnár Anna, Köszöntő, Este*). Sor került három olyan vegyes kari alkotásra is, mely világbemutatóként hangzott a kórus ajkáról:

Balassi Bálint elfelejtett éneke (ezt a művet a kolozsvári tanítóképzős énekkarnak ajánlotta Kodály) – 1942. máj. 11.

A 121. genfi zsoltár – 1943. ápilis 18.

Első áldozás – 1944. március 31.

A háborús időszak végét az 1944. márc 31-i Musica Divina hangversennyel zárta a kórus. Átfogó jellegénél fogva idézzük a teljes műsort:

Gregorián ének : *Puer natus est nobis*,

Okeghem: *Kyrie és Christe...,*

Despres Josquin: *Te pauperum refugium*,

Palestrina: *Gloria tibi Domine*,

Lassus: *In hora ultima* (6 szólamú),

Lotti, Antonio: *Crucifixus* (8 szólamú) ,

Gabrieli, Giovanni: *Jubilate Deo* (8 szólamú),

Három népének Csík vármegyéből – Kodály gyűjtése: *Szép violácska...*; *Lehullott a Jézus vére...*; *Áldja lelkem Jézus nevét* (egyszólamra),

Bárdos: *Az Úristent magasztalom,*

Kodály: *Első áldozás* (bemutató előadás),

Kodály: *A 121. genfi zsoltár*,

Kodály: *Ének Szent István királyhoz* (nagykórus-változat).

A háború közelsége itt váratlanul félbeszakította a művelődési életet, 1944. március 31. egyben az utolsó tanítási nap is volt és már nem kerülhetett sorra a *Musica Divina*-hangverseny testvérpárjára, a *Musica profanár*a.

A második világháború utáni évtized

Rövid intermezzo után folytatódik Nagy István zenei tevékenysége Kolozsvárt. Ebben a kétévnyi időben katonáskodott, szovjet fogságba esett és a székesfehérvári fogolytáborba került, innen 1946-ban szabadult.

Míg Nagy István távolt volt Kolozsvártól, Márkos Albert vállalt irányítói szerepet az énekkarok életében. Egyesített kórusokkal tartott összpróbát a segesvári ünnepekre, férfikari művet komponált az emlékező hangversenyre. Énekkarai közül a *Herbák-énekkar*nak nevezett bőrgyári együttes magyar részlegét vezette (Boris Popovici volt a román nyelvű kórusrészleg karmestere), Márkos Albert a magyar részleg megszűnésével vált meg a Herbák-énekkartól.

Nagy István hazatérte után új, gazdagabb és tartalmasabb szakasz kezdődött a város zenei életében: megnyílt a Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola, majd ennek újjászervezésével a Magyar Művészeti Intézet, és amint láttuk, tevékenykedett még a Bartók Béla Dalosszövetség. Az előbbi szakaszhoz képest nagyobb és gyakran igényesebb énekkari műveket, illetőleg teljes ciklusokat tűzött műsorára. 1946–1947-ben megszólaltatta Bartók Béla teljes női kar sorozatát, majd ezt követően a *Négy tót népdal*t (Halmos György zongoraművész közreműködésével, 1949), valamint a nagyon komoly felkészülést igénylő *Magyar parasztdalok*at. Ezzel párhuzamosan újabb és újabb Kodály-alkotások is megjelentek hangversenyeinek műsorain (*Jelige, Békességóhajtás, Kállai kettős*), valamint a madrigálok hosszú sora, melyből egy csokorra való a *Szép az élet* hangverseny műsorán énekeltetett el (1949). Nagy Istvánnak Kodály művészete iránt tanúsított nagyfokú érdeklődését tekintve külön ki kell emelnünk a *Missa brevis* kolozsvári és marosvásárhelyi bemutatóját (az orgonaszólamot Szabó Géza főiskolai tanár szólaltatta meg). A kolozsváriak között sokan emlékeznek még Kodály-hangversenyeire (1942, 1943, 1952, 1953, 1957). Ez utóbbi csak az ún. *Nagy István-énekar*ra alapozott és az utolsó kolozsvári fellépése volt, ezzel lezárult életének nagyon gazdag másfél évtizede, Kolozsvár kóruskultúrája országra szóló fényének hosszabb időszakra utolsó fellobbanása.

Két részletet idézünk Nagy Istvánnak a hangversenytermet zsúfolásig megtöltő Kodály-hangversenyéről szóló írásokból, egy szakkritikát és egy zenerajongó író sorait.

„A megismételt hangverseny méltó volt az elkötelezéshez. A kiváló muzikalitású, jó technikai felkészültségű együttes rég nem tapasztalt átéléssel énekelt. A műsor összeállítása mintaszerűen átgondolt és kiegyensúlyozott volt... A műsor első felében a drámai kórusművek sorakoztak egyre emelkedő feszültséggel. A hangverseny második felében ugyan annak a művésznek egy másik oldala szólalt meg: a lírai és a líraian epikus Kodály... Az interpretálás hiteles, sőt sok helyen konzseniális volt. A karmester és az együttes meg tudta ragadni Kodály művészetének fő láncszemét: a tragikus pillanatokban is tisztán sugárzó népszeretetét, emberszeretetét. Innen kiindulva sikerült megformálniuk a bonyolult műveket, a részletek elnagyolása nélkül sikerült egyéníteni vagy egynemű tömbbe olvasztani a szólamokat a mű diktálta módon, sikerült a képek körvonalait élesen kiemelni, sikerült a drámai erőt a helyre összpontosítani, sikerült megóvni a részeket a lírai édeskésség buktatóitól. Szóval: az előadás híven visszaadta az alkotói szándékot anélkül, hogy az előadói együttes sajátos arcéle elsikkadt volna."[706]

Bodor Pál így ír a lenyűgöző szereplésről, együttesről és karmesteréről: „Közel félezren voltunk – és ültünk áhítatos csendben és ünnepeltünk szívbéli ünnepélyességgel... Hosszú szünet után újból ott állt előttünk a dobogón az a nyolcvan nő és férfi, kik Nagy István keze mozdulatával és zenei ízlésével egyetlen hangszerbe foglalva, ma talán hazánk legérzékenyebb, leggazdagabb kamarakórusát alkotják. Ezek a feketébe öltözött fiatal és idős emberek, kiknek jó része maga is karmester, akadémiai vagy középiskolai tanár, kik között ismert nevű folklórkutatókat, zeneszerzőket láttunk, kistisztviselők és diákok mellett úgy hatottak, mintha valamennyien a zene, a szép emberi hang felkent papjai lennének, a hozzá

[706] Zoltán Aladár*: Hetven, ötven, tizenöt év*. Előre 1957. máj. 4.

nem értő is minden idegszálával érezhette, hogy ezeket a pénzzel nem javadalmazott embereket a Mű, a Zene és az Emberiség iránti nemes alázat tölti el.

Annak, aki nem volt jelen e diákházi hangversenyen, s nem hallhatta ezt a csodálatosan zengő hangszert... talán különösnek tűnik, hogy ilyen végletes és fenntartás nélküli szuperlatívuszokkal szólunk...

S aki viszont ott volt – annak csak szegényesnek és semmitmondónak tűnhetnek ezek a szavak... Régen nem volt ilyen hatalmas siker Kolozsváron. A karmesteri kéz egyetlen fegyelmezett egységbe fogta – a kórus és nézőtér között teljes volt az a megfoghatatlan, bensőséges egység, mely a nagy zenei élmények befogadásához, az igazán szükséges »jó akusztika«. A 75 éves Kodály köszöntésére rendezett hangverseny így méltó volt a Mesterhez – és méltó volt Kolozsvár zenei hagyományaihoz. ”[707]

[707] Bodor Pál: *Régen várt hangverseny*. Utunk 1957. 15. sz. 1.